

„Felelőséggel minden magyarért”

“A sense of responsibility for every Hungarian”

HORVÁTH VERA, PAPADOPULOSZ DÓRA, TÓTH MELINDA &
HORVÁTH HENRIETT

Horváth Vera: Utcáról Lakásba! Egyesület (Budapest); vera.horvath@gmail.com

Vera Horváth: From Streets to Homes Association (Budapest, Hungary); vera.horvath@gmail.com

Papadopoulosz Dóra: Utcáról Lakásba! Egyesület (Budapest); papadopoulosz.dora@utcarollakasba.hu

Dóra Papadopoulosz: From Streets to Homes Association (Budapest, Hungary); papadopoulosz.dora@utcarollakasba.hu

Tóth Melinda: Utcáról Lakásba! Egyesület (Budapest); toth.melinda@utcarollakasba.hu

Melinda Tóth: From Streets to Homes Association (Budapest, Hungary); toth.melinda@utcarollakasba.hu

Horváth Henriett: A Város Mindenkié (Pécs); heen.horvath@gmail.com

Henriett Horváth: The City is for All (Pécs, Hungary); heen.horvath@gmail.com

Absztrakt

Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa 2021 júniusában tartja 47. rendes ülését. A résztvevő országok az ülésre saját jelentést készítenek, valamint a civil szféra tagjai is lehetőséget kapnak észrevételeik megosztására saját szakterületükön. A gazdasági és szociális jogok egy speciális kategóriájával, a lakhatással és az ahhoz kötődő alapjogokkal kapcsolatban az Utcáról Lakásba! Egyesület és A Város Mindenkié tagjai készítettek elemzést. Jelen tanulmány erre az elemzésre alapozva tekinti át a lakhatást érintő jogszabályok hatályát, teljesülését és eredményeit. Megállapítjuk, hogy jogtechnikai értelemben a Magyarország számára kötelező vállalások formailag ugyan érvényesülnek, de számos ponton sérül a törvény előtti egyenlőség, az emberi méltósághoz való jog, a családok védelme és a diszkrimináció tilalmának elve mind a jogszabályi környezetben, mind pedig a gyakorlatban.

Kulcsszavak: lakhatás, lakásszegénység, szociálpolitika, családpolitika, alapjogok

Abstract

The Human Rights Council of the United Nations holds its 47th Regular Session in June 2021. Member states submit their own country report, while representatives of non-governmental organizations are also provided an opportunity to share their observations within their field of specialization. From Streets to Homes Association and The City is for All submitted feedback with regards to a specific subfield of economic and social rights: it affects adequate housing, and other related fundamental rights. This paper is based on this submission: it sets out to overview the scope, effectiveness and outcome of the regulatory environment impacting on housing and housing poverty. It concludes that Hungary technically fulfils all its legal obligations, yet the

right to equality before law, the right to dignity, the protection of families, and the principle of non-discrimination is breached within the regulatory framework as well as in practice.

Keywords: *housing, housing poverty, social policy, family policy, fundamental rights*

A tanulmány célja

Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa 2021 júniusában tartja 47. rendes ülését. A Tanács eljárási rendjének megfelelően a résztvevő országok emberi jogokkal kapcsolatos célkitűzéseiről, az azokat érintő jogszabályokról és az esetleges hiányosságokról rendszeres jelentés készül, amellyel kapcsolatban észrevételt, visszajelzést adhat a Tanácsban képviselt többi résztvevő ország. Emellett az adott ország civil szervezetei is lehetőséget kapnak észrevételeik megosztására. A közelmúltban lezajlott visszajelzési periódusban több civil szervezet is élt ezzel a lehetőséggel. Az Utcáról Lakásba! Egyesület munkatársai és A Város Mindenkié csoport aktivistái a gazdasági és szociális jogok egy speciális területéről, a lakhatáshoz való jog kérdéséről készítettek elemzést, munkájukat a Magyar Helsinki Bizottság támogatta.

Jelen tanulmány ennek az elemzésnek az alapján készült, ennek megfelelően nem tartozik a szigorúan vett értékelő kutatások körébe. Célja ugyanis nem egy meghatározott program vagy jogszabály értékelése az eredményesség, hatékonyság, relevancia és ehhez hasonló szempontok alapján. Ehelyett az Emberi Jogi Tanácsnak készített értékelés lakhatással kapcsolatos részének összefoglalására vállalkozik.

Magyarország Alaptörvénye és a lakhatást érintő jogszabályok nem ismerik el a lakhatáshoz való jogot, és az azt tartalmazó jogkörökkel, így a gazdasági és szociális jogokkal kapcsolatosan is óvatosan fogalmaznak. Ennek megfelelően a terület jogszabályi környezete technikailag koherens. Az értékelés tehát arra vállalkozik, hogy megvizsgálja, az érvényben lévő jogszabályok mely tekintetben ütköznek az Alaptörvényben és más releváns jogszabályokban elismert jogok és kötelezettségek teljesíthetőségével, illetve azokkal a nemzetközi jogszabályi vállalásokkal, amelyeket Magyarország formailag vállal, és amelyek a társadalmi részvétel, a törvény előtti egyenlőség, valamint az alapvető szociális és gazdasági jogok kérdéskörét érintik. Le kell szögezni azt is, hogy a cikk szerzői nem jogászok. Szociológusként és szociális munkásként rendelkezünk kell a jogszabályi környezettel kapcsolatos ismeretekkel, ám a törvény szövegén (és szellemén) túl megkerülhetetlenül fontos számunkra azok életszerűsége, betartathatósága és gyakorlati érvényesülése is.

Az Emberi Jogok Tanácsa – célok és kihívások

Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságát 2006-ban váltotta fel az Emberi Jogi Tanács (EJT). Az 1946-ban felállított Bizottság felépítése és munkája már korábban is reformra szorult, és a domináns értékelések szerint ekkorra már nem volt elégséges a reform – ehelyett szükségessé vált egy új szervezet felállítása. A Tanács felállításainak céljaira és ellentmondásaira, a működésével kapcsolatos lehetséges nehézségekre pedig gyakorlatilag már a működése megkezdésének idején többen is felhívták a figyelmet (Alston, 2006; Lakatos, 2007).

A nagyszámú kihívás és kritika közül Magyarország esetében kettőt tekintünk kiemelkedően fontosnak. Egyfelől a tanácsi ajánlások semmiféle módon nem kikényszeríthetők – még közvetetten sem. Egy tanácsi tagország tehát politikai tőkét szerezhet pusztán a részvétellel, miközben a tanácsi visszajelzéseket, ajánlásokat gyakorlatilag ignorálja,

vagy éppen azokkal ellentétesen jár el. Másfelől a résztvevő tagországok küldöttjeinek korlátozott a kapacitása valamennyi országjelentés tartalmának mélységi megismerésére, az így keletkező visszajelzések pedig egyes esetekben inkább tükrözik a tárgyország saját országjelentésének (politikai kommunikációs) tartalmát, mint a ténylegesen érvényesülő jogszabályok emberi jogi aspektusait.

Hozzá kell tennünk ehhez az EJT működésének egy fontos erősségét is: a rendszeresen készített országjelentések mellett az EJT lehetőséget ad a tárgyország civil szervezeteinek, hogy beadványban ismertessék az esetleges visszaéléseket és az emberi jogi vállalásokkal kapcsolatos ígéretnek hiányosságait.

A hajléktalanság kriminalizációja

A lakhatással és lakásszegénységgel foglalkozó civil szervezetek számára az egyik legégetőbb kérdés a hajléktalanság kriminalizációja, különösen 2018 óta, amikor az „életvitelszerű” közterületen tartózkodás a szabálysértési törvénybe került (2018. évi XLIV. tv.), így a szociális munka gyakorlatában is égető problémaként jelent meg. Az ENSZ és az EJT korlátozott lehetőségeit jelzi, hogy a hajléktalanság kriminalizációját lehetővé tévő jogszabállyal, illetve a 2012-ben törvényerőre lépő Alaptörvénnyel kapcsolatos aggályokra már évekkel korábban is felhívták a figyelmet (ENSZ-FBH, 2013a, 2013b; ENSZ-EJT, 2014, 2016a). A magyar törvényhozás azonban nem vizsgálta felül az ajánlásokban jelzett jogszabályokat – épp ellenkezőleg: az aggályos jogszabályokat gyakorlatilag beemelte Magyarország Alaptörvényébe.

Az Országgyűlés 2018-ban elfogadta az Alaptörvény és a szabálysértési törvény módosítását, amely 2018. október 15-én hatályba lépett, és amely tiltottá és büntethetővé tette a köztéri hajléktalanságot.

Az Alaptörvény kiegészítése szerint „tilos az életvitelszerű közterületen tartózkodás” (Alaptörvény, XXII. cikk, 3.). A szabálysértési törvény kiegészítése után a közterületi hajléktalanság akár elzárással is büntethetővé vált (2012. évi II. tv., 133/B.). A szabály alapján, ha valaki közterületen tartózkodik, és nem hagyja el rendőri felszólításra a területet, illetve nem működik együtt „a hajléktalan személyek részére fenntartott ellátások igénybevétele érdekében”, vagy amennyiben 90 napon belül háromszor figyelmeztették, szabálysértést követ el. A lehetséges büntetések között a pénzbírság nem szerepel, közérdekű munka vagy elzárás azonban igen, valamint a hajléktalan emberek tulajdona is elkobozható, hat hónap után megsemmisíthető. Ez a törvénymódosítás pedig annak ellenére született, hogy az ENSZ-EJT már 2014-ben aggályát fejezte ki a szabálysértés miatti szabadságvesztés lehetőségével kapcsolatban. A hajléktalanság – mint élethelyzet – büntethetősége mellett a Tanács arra is felhívta a figyelmet, hogy a szabálysértés miatt börtönbüntetést kapó személyek jelentős része munkanélküli, vagy nem rendelkezik rendszeres jövedelemmel (ENSZ-EJT, 2014).

Az első 9 napban a rendőrség tájékoztatása szerint 193 figyelmeztetést adtak ki hajléktalan emberekkel szemben. Az első bírósági meghallgatásokon előfordult, hogy a vádlottak nem lehettek jelen a tárgyalóteremben a saját bírósági eljárásuk során, videón keresztül kapcsolták be őket a terembe. Több bíró is felfüggesztette a hasonló eljárásokat és az Alkotmánybírósághoz fordultak, hogy a törvény felülvizsgálatát kérjék, ezt azonban az Alkotmánybíróság elutasította, és az újonnan hozott szabályokat az Alaptörvénnyel összhangban lévőnek találta (AB, 2019). Ez pedig jogtechnikailag nagyon is megalapozott: a szabálysértési törvényt bebiztosító negyedik Alaptörvény-módosítás részben azt is célozta,

hogyan alkotmányossági aggály a kérdésben ne merülhessen fel. Juhász (2015) az Alaptörvény részletes elemzésében rámutat, hogy a szöveg számos része arra enged következtetni, „az alkotmányozó az Alaptörvényt aktuálpolitikai céljai támogatására kívánja felhasználni” (Juhász, 2015:12), bár elsősorban a szociális jogok területén. A hajléktalanság kriminalizációja, majd az esetleges alkotmányossági aggályok megkerülése érdekében Alaptörvénybe foglalása pedig messzemenőig igazolja a szerző gyanúját.

Az ENSZ lakhatásügyi különleges jelentéstevője szerint a hajléktalanságot, az utcán való életvitelszerű tartózkodást kriminalizáló törvények közvetlen hatással vannak a hajléktalan emberek testi és lelki integritására (ENSZ-FBH 2009). 2018 októbere óta nyilvánvalóvá vált, hogy ha a hajléktalan embereknek bujkálniuk kell a rendőrség elől, a szociális munkásokkal is nehezebb számukra a kapcsolattartás. Az Alaptörvénnyel kapcsolatos kritikák közé tartozik, hogy szövegezése ellentmondásokat hordoz (Juhász, 2015; Téglási, 2019). Az Alaptörvény XV. cikke például kimondja, hogy „Magyarország az alapvető jogokat (...) vagyoni (...) vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja”. A közterületi hajléktalanság azonban – a szabálysértési törvény más passzusaival szemben – nem magatartást, hanem élethelyzetet büntet – ezzel az ország állampolgárainak tízezreivel szemben valósít meg törvényerőre emelt diszkriminációt. Ez szembemegy az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 7. cikkével, a törvény előtti egyenlőség elvével. A Nyilatkozat 13. cikkében garantált mozgás szabadsága sem biztosított, amennyiben az állam arra kötelezi az embereket, hogy akaratuk ellenére menjenek be a tömeges szállókra. A törvény tehát alkalmas arra, hogy félelemben tartsa és megalázza a hajléktalan embereket, miközben az ellenük táplált előítéleteket és ellenérzéseket is legitimálja. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága természetesen a törvénymódosítások után is jelezte aggályait (ENSZ-EJB, 2018) – ennek hatása a magyar törvényhozásra ismert.

A családok védelme

Magyarország 2010 óta fennálló kormányának politikai kommunikációjában rendszeres, hangsúlyos elem „a családok védelme”. Az EJT felé legutóbb benyújtott 2016-os jelentésben is hangsúlyt kap a családok számára elérhető támogatások széleskörű rendszere, különös tekintettel a közoktatási intézményekben elérhető ingyenes étkeztetésre (ENSZ-EJT, 2016c: 4), valamint a roma gyermekek számára biztosított programokra (ENSZ-EJT, 2016c: 6,14).

A „család” fogalmát a jogszabályok és maga az Alaptörvény is a házastársi és a szülő-gyermek kapcsolatra szűkíti (ENSZ-EJT, 2016c: 4), ami számos tekintetben életszerűtlen, és az ENSZ visszajelző mechanizmusai is rendszeresen fogalmaztak meg kritikát ezzel kapcsolatban (ENSZ-EJT, 2016a, 2016b, 2016d) – jogi következmény nélkül. A szűk, így számos családot a törvényi védelemből és támogatási lehetőségekből kizáró szabályozás azonban csupán a probléma egy része. A családokat és gyermekeket érintő problémák legszélesebb köre ugyanis egyszerűen a szegénységből fakad (Gábos és mtsai., 2020; Róbert és mtsai., 2020; Hajdu & Kertesi 2021). A gyermekszegénységgel kapcsolatban a köznevelési intézményekben elérhető ingyenes étkeztetés természetesen nagyon fontos és elismerésre méltó intézkedés. A gyermekszegénység enyhítésének a legfontosabb módja azonban az esetek döntő többségében a szülők szegénységének enyhítése lenne. Ezt pedig a jelenlegi jogszabályi környezetből fakadó regresszív és diszkriminatív szociálpolitika nem teszi lehetővé – sok esetben inkább épp ennek ellenében hat.

A családok szegénységének egy másik lényeges aspektusa a lakásszegénység, amely Magyarországon családok százalékeit érinti kisebb vagy nagyobb mértékben. A megfelelő lakhatás azonban a létbiztonság, az egészség és a társadalmi részvétel alapvető feltétele. Magyarország nem ismeri el a lakhatáshoz való jogot, így ebben a tekintetben törvényi kötelezettségeinek (vagyis annak hiányának) maradéktalanul eleget tesz. Látszólag üdvözlendő, hogy az Alaptörvény 2013 óta hatályos XXII. cikkének 1. bekezdése szerint

„Az állam jogi védelemben részesíti az otthonot. Magyarország törekszik arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa.”.

Csak hogy a „törekszik arra” fordulat jelöli, hogy nem az állam részéről vállalt kötelezettségről van szó, hanem olyan általános érvényű „államcélról”, amely tényleges számonkérhetőséggel, kijelölt és elérendő eredménnyel nem jár (Drinóczi, 2012; Juhász, 2015; Téglási, 2019). A 2. bekezdés megerősíti ezt a jogi következmények nélküli államcél az állam és az önkormányzatok részéről, bár már itt is megjelenik „a közterület közcélú használatának védelme”, a 3. cikk pedig már utalás szintjén sem kapcsolódik az otthonok védelméhez (az „életvitelszerű” közterületen tartózkodás alkotmányos tilalmát a fentiekben már tárgyaltuk).

Az Alaptörvény hasonló módon rögzíti a gazdasági és szociális jogok (pl. az egészséghez való jog) széles körét. Bár a 2012 előtt érvényes Alkotmány is óvatosan fogalmazott a gazdasági és szociális jogok körét illetően, elismerte azok egy részének alanyi jogi jellegét, illetve „szatellitjogi” védőbástyákat emelt egyes szociális jogokat illetően, az új Alaptörvény azok szinte teljes körét a kötelezettséggel nem járó „államcélok” közé emeli (Drinóczi, 2012; Juhász, 2015). Hasonlóan jár el a családok védelméről szóló 2012. évi CCXI. törvény is: a családtámogatási ellátásokat elválasztja a rászorultsági elven működő segélyezési rendszertől, és előírja, hogy „az államnak törekednie kell a családok otthonteremtési és lakhatási feltételeinek (...) biztosítására” (Juhász, 2020:12). Összességében tehát az állam feladata kimerül abban, hogy *valamilyen* lakáspolitikát folytatnia kell.

Meglátásunk szerint a családok és gyermekek szegénységének egyik elmélyítője a regresszív és diszkriminatív szociálpolitika és lakáspolitikai. A következő bekezdések csupán válogatást adnak ezekből, teljes körű felsorolásukra ugyanis egy folyóiratcikk nem tud teljes teret adni. Ezzel együtt is igyekeztünk a tapasztalataink szerint legfontosabb intézkedéseket és azok hatásait összegyűjteni.

Családi Otthonteremtési Kedvezmény

A Családi Otthonteremtési Kedvezmény (CSOK) regresszív jellegét a szakirodalom az elmúlt években bőségesen tárgyalta (Szikra, 2018a, 2018b; Gábos & Tóth, 2019), így a következőkben csupán rövid áttekintésre vállalkozunk. A törvényhozás 2015-ben, „otthonvédelmi akcióterve” keretei közt vezette be a Családi Otthonteremtési Kedvezményt, amely azóta több módosításon is átesett. Azoknak a korábban létező szociálpolitikai támogatásoknak a helyére került az új forma, amelyek gyerekes családok lakásvásárlásához nyújtottak anyagi támogatást. A korábban létező támogatási formáktól eltérően azonban a jelenlegi CSOK támogatásban nem kap szerepet semmilyen szociális szempont. Gazdasági szempontok azonban szerepet kapnak a CSOK céljai között, különösen a lakás piac élénkítése és az új lakások építésének növelése.

Jelenleg az elérhető összegek a következők:

1. táblázat: A CSOK összegei 2021 áprilisában (forint)

Gyerekek száma (megszületett/tervezett)	Új építésű lakás esetén	Használt lakás vásárlása esetén
1	600 000	600 000
2	2 600 000	1 430 000
3	10 000 000	2 200 000
4 vagy több		2 750 000

Budapesten az átlagos lakásárak 2020-ban 26 és 51 millió Ft között mozogtak, a megyeszékhelyeken (nagy területi különbségekkel) 16 és 26 millió Ft között, míg a kisebb településeken 9 és 16 millió Ft között. Az agglomerációkban az árak a főváros vagy megyeszékhely áraihoz közel esnek, egyéb szempontoktól, például az ingázás nehézségétől is függően alakulnak. Az átlagárak valamennyi lakásméretet, valamint az új építésű és a használt lakásokat is számba veszik. Az újépítésű lakások és a nagyobb, többgyerekes családoknak megfelelő lakások természetesen lényegesen az átlagos ár felett lehetnek.

A CSOK tehát döntően azoknak a családoknak jelent érdemi támogatást, akiknek már (majdnem) elég megtakarításuk van ahhoz, hogy saját otthon építsenek vagy újat vásároljanak. Emellett azoknak a családoknak is segítség ez, akiknek (majdnem) elég megtakarításuk van egy használt lakás megvásárlásához. Ha ezzel nem rendelkezik egy család, akkor elég megtakarítással kell rendelkeznie ahhoz, hogy hitelképes legyen, a hitel futamidején keresztül folyamatosan fizetni tudja a havi törlesztőrészletet, vagy az alacsonyabb törlesztőrészlet érdekében lényegesen rosszabb kondíciókat kell vállalnia.

A szociálisan nem célzott lakástámogatással kapcsolatos kiadások a központi költségvetés döntő részét teszik ki, ami 2015 után vált még hangsúlyosabbá a CSOK bevezetésével. 2012-2013-ban a szociálisan nem célzott támogatási formák a célzottak háromnegyszeresét tették ki. 2020-ra ez az arány gyakorlatilag tizenegyszeresre nőtt: a központi költségvetés körülbelül 28 milliárd forintot irányozott elő szociálisan célzott, és közel 297 milliárd forintot a nem célzott (és magasabb jövedelem mellett jobban kihasználható) támogatásokra. Ennek legnagyobb részét, 145 milliárd forintot a CSOK tette ki (Czirfusz, 2020). A kiegészítő hitelkamatok és adókedvezmények szintén a hitelképesebb, magasabb jövedelemmel és komolyabb megtakarítással rendelkező családoknak kedveznek.

A 2015 utáni időszakban valamennyi fejlett országban jellemző volt az ingatlanárak (és a bérleti díjak) dinamikus növekedése. Magyarország esetében nem egyértelmű, hogy a lakáspiac csupán a nemzetközi trendet követi-e, vagy a CSOK bőkezű támogatása (tipikusan nem rászoruló családoknak) beépül-e a piaci árakba, még inkább megnehezítve a szerényebb anyagi körülmények közt élő családok helyzetét – a szabályozás ugyanis a felső- és középosztálybeli gyermekeseket arra ösztönzi, hogy megtakarításaikat új lakásba fektessék (Hegedüs és mtsai., 2018).

A magasabb jövedelmi osztályok számára kedvező feltételek mellett tovább szűkítik a lehetséges kedvezményezettnek körét a jogi és családi állapotra vonatkozó kritériumok. A támogatás igénybevétele csak házaspárok számára elérhető, a nőnek 18–40 év közöttinek kell

lennie. Szükséges, hogy a házaspár legalább egyik tagja az elmúlt 3 évben legalább 180 napos magyarországi TB-jogviszonyt tudjon felmutatni. Mivel csak heteroszexuális házasságot ismer el a magyar állam, a jelenlegi CSOK szabályozás diszkriminatív a szexuális kisebbségekkel szemben ugyanúgy, ahogy a szegényebb állampolgárokkal vagy a nem hivatalosan foglalkoztatottakkal szemben (Szikra, 2018a).

Lakásfelújítási támogatás

A pandémia gazdasági hatásait (névleg) enyhítendő, a kormány új típusú lakásfelújítási támogatást vezetett be 2021-től. Szociális célzottság ebben az esetben nem merül fel, technikailag azonban ez a program teljesíti a kormány azon vállalását, hogy *valamiféle* lakáspolitikát folytasson, valamint azt a célját, hogy a gazdasági visszaesést piacélénkítő programmal enyhítse.

A vissza nem térítendő támogatás a lakások felújítási költségének 50%-os visszatérítéséről szól, a támogatás maximuma 3 millió forint, és azok a családok élhetnek vele, akik legalább egy gyereket nevelnek. A vonatkozó rendelet külön pontban kiemeli, hogy közfoglalkoztatottak nem részesülhetnek a támogatásban. Az utófinanszírozás egyértelművé teszi, hogy a támogatást olyan családok számára tervezték, akik lényeges megtakarítással rendelkeznek. Jövedelmi kritérium nem szerepel a rendeletben, így akár a legmagasabb kereseti osztályba tartozó családok is élhetnek ezzel a lehetőséggel. Ha egy család 6 millió forintot tud a felújításba fektetni, akkor a támogatás maximális összegét, 3 millió forint támogatást kap az államtól – és minél kevesebbet tud egy család a felújításra fordítani, a támogatás mértéke is annál kisebb. A legsérülékenyebb, legalacsonyabb keresetű társadalmi osztályok, akik nem tudják kigazdálkodni a felújítás összegét, elesnek ettől a támogatási formától, ugyanakkor befizetett adójukkal hozzájárulnak a jómódú családok támogatott lakásfelújításához.

A közfoglalkoztatottak kizárása a támogatottak köréből sérülékeny csoportot zár ki. Ezek a családok, még ha össze is tudnának gyűjteni valamekkora összeget, nem élhetnek azzal a lehetőséggel, amely minden más gyermekes család számára adott. Nincs rá világos magyarázat, hogy ezt a kitétel miért tették a rendeletbe. Véleményünk szerint ez sérti a méltó lakhatáshoz való egyenlő és megkülönböztetéstől mentes hozzáférés jogát. Bár ezt a jogot Magyarország jogszabályai nem ismerik el, ez a megkülönböztetés mégis szembemegy az otthon és a családok védelmével és az emberi méltósággal kapcsolatos államcélokkal.

Lakásfenntartási támogatás

A lakásfenntartási támogatás a legtöbb lakhatáshoz kapcsolódó támogatástól eltérően szociálisan célzott, célja a lakhatás költségeinek fedezése. A támogatás 2015-ben került önkormányzati hatáskörbe, a legtöbb szociális alapon hozzáférhető támogatással együtt. Ezek az átalakítások jelentősen szűkítették a központi költségvetés kiadásait ezzel a támogatási formával kapcsolatban csakúgy, mint más szociálisan célzott támogatásokkal kapcsolatban (Kováts, 2015; Szikra, 2018a, 2018b).

A lakásfenntartási támogatásra jogosult családok köre nagymértékben csökkent 2010 után, átlagos összege pedig havi 3080 és 3936 forint közé esett a 2010-es évek végén (Misetics, 2019). Ez pedig döbbenetesen nagy különbség a ténylegesen rászorulóknak számára biztosított támogatások és a nagyobb megtakarításokkal rendelkező, magas jövedelmű háztartások számára elérhető támogatások között, és világosan mutatja a lakhatási támogatások regresszivitását. A lakásfenntartási támogatás kedvezményezettjei között ugyanis számos gyermekes család is van. Ha a törvény szövegéből nem is derül ki, a támogatási formák

szabályozása egyértelműen kijelöli, melyek azok a családok, amelyek „védelme” valóban államcél.

Adózás és újraelosztás

Amikor a lakhatás kérdésével foglalkozunk, meg kell vizsgálnunk azokat az egyéb, nem kizárólag lakhatásra fordítható támogatási formákat, amiket a családok, háztartások igénybe vehetnek, hiszen nagyon sokszor az egyéb pénzbeli támogatást is a lakbérre, lakásfenntartásra, rezsiköltségre, hiteltörlesztésre fordítják.

A magyar újraelosztási rendszer nem csupán az elosztási formákban, de az adórendszerben is regresszivitást mutat. A progresszív adózást 2011-ben felváltotta a 16%-os, egykulcsos SZJA, amely később 15%-ra csökkent. A várakozásokkal ellentétben ez a változtatás nem hozta magával a minimálbérek növekedését, igaz, hogy a kormány nem is készített előzetesen komoly hatástanulmányt, az informális munka hatását pedig figyelmen kívül hagyták a döntéshozók. Ugyanakkor a 27%-os áfakulcs a legmagasabb az Európai Unióban. Így a legalacsonyabb keresetűek is, akik bevételüket a háztartásuk fenntartására, alapvető élelmiszerekre költik, jövedelmük negyedét gyakorlatilag adóként fizetik be.

A gyerekes családok támogatására – akiknek lakhatási igényei eltérőek lehetnek a nem gyerekes háztartások igényeitől – kétféle támogatási forma létezik: a családi pótlék és a családi adókedvezmény. A családi pótlék normatív alapon jár a szülőknek, gondviselőnek, összege egy gyermek esetében 12 200, három vagy több gyermek esetében 16 000 forint gyermekekenként, azaz három gyerek esetében 48 000 forint. Kicsit magasabb összeg jár a gyermeküket egyedül nevelőknek és a súlyos fogyatékkal élő gyereket nevelőknek, de ennek maximális összege sem haladja meg a 25 900 forintot gyermekekenként.

A családi adókedvezmény szintén a gyerekek számától függ, de ez a gondviselő munkavállalói helyzetéhez van kötve, mivel a támogatás az összevont adóalapot csökkenti. A szülő vagy gondviselő nettó fizetése az adókedvezménynek köszönhetően maximum 10 000 forinttal nőhet egy gyerek esetében, két gyerek esetében viszont már gyermekekenként 20 000 forinttal, ennél több gyerek esetében pedig 33 000 forinttal gyermekekenként, azaz egy háromgyerekes család esetében ennek 99 000 forint a maximuma. Minél magasabb tehát a szülő keresete, annál bőkezűbb támogatást kap az államtól.

A családi adókedvezményt azok tudják igényelni, akiknek bejelentett munkaviszonyuk van, így ez a kedvezmény nem támogat egyenlően minden gyereket, és épp azok nem tudnak ezzel élni, akiknek a legnagyobb szüksége lenne rá: ahol a szülők munkaképtelenek, munkanélküliek, az informális munkaerőpiacon dolgoznak, vagy egyéni vállalkozóként nélkülözik a biztos munkáltatói háttérrel. Mindeközben a normatív alapon, minden gyerek után egyenlően járó családi pótlék összege 2008 óta változatlan. Kormányunk tehát „megvédi a családokat”, az Emberi Jogi Tanácsban pedig olykor pozitív visszajelzést kap „a családok támogatásáért”, de a támogatás gyakorlata itt is megmutatja, mely gyermekek és családok méltók a védelem és támogatás magasabb szintjére.

Családok – bérletben

A fent tárgyalt intézkedésekkel kapcsolatban számos kritikát megfogalmaztunk, elsősorban azok regresszív, a rászorulókat sújtó és a módosabbakat segítő jellegével kapcsolatban. Van azonban még egy szempont, amely rengeteg magyar családot és (jogilag családnak nem minősülő) rászorulókat érint: a támogatások döntő többsége otthonszerzésre, lakásvásárlásra, vagy a meglévő lakás felújítására irányul, elfelejtkezve arról, hogy a Magyarországon élők egy

jelentős része nem rendelkezik saját lakástulajdonnal, és sok esetben az önerőhöz szükséges megtakarítási szinttel sem (Hegedüs és mtsai., 2018). Szót kell tehát ejtenünk a lakásbérlők helyzetéről is.

Vizsgáljuk meg először a támogatott – szociális, vagy egyéb, a piacinál alacsonyabb bérleti díjjal igénybe vehető – bérlakások rendszerét! A rendszerváltást követően a korábbi tanácsi lakások száma drasztikusan lecsökkent; aránya országos szinten 24%-ról egy évtized leforgása alatt gyakorlatilag 5% alá csökkent (Farkas és mtsai., 2006; Hegedüs & Horváth, 2013). Ez a folyamat pedig azóta is folytatódik, miközben a lakástulajdon és magánpiaci bérletek megfizethetősége fokozatosan romlott: 2019-ben a lakásállomány 2,6%-a volt önkormányzati tulajdonban (KSH, é.n.).

A lakhatási szegénység elleni küzdelem, a családok és otthonok védelmének szociálpolitikai eszközei közt rendkívül fontos a megfizethető szociális bérlakások biztosítása. A közkezen lévő lakásállomány növelése nélkül az állam nem képes kiutat mutatni a hajléktalanságból, mint ahogy arra sincs valós lehetősége, hogy megfelelő, egészséges és méltó lakhatást biztosítson azoknak, akik nem tudnak piaci áron lakást bérelni vagy vásárolni.

Mindezek következtében magas azoknak az aránya, akik számára a piaci bérlet költsége rendkívül megterhelő, más lehetőség híján azonban mégis erre kényszerülnek. Fontos megemlíteni, hogy nem létezik központi támogatási forma alacsony jövedelmű, piaci bérlakásban élők számára – még gyermeket nevelő családok esetében sem. Léteznek ugyan kisebb léptékű önkormányzati kezdeményezések ebbe az irányba. A probléma azonban országos szintű. Elképzelhető, hogy a törvényhozó a magánpiaci bérlést egyfajta luxuscikknek tekinti, azt gondolván, úgyis csak az bérel, aki ezt „megengedheti magának”. Reprezentatív felmérések azonban rendre azt találják, hogy a magánbérlők eloszlása u-alakú görbét mutat: magasabb a bérlők aránya a legvagyonosabb és a legszegényebb csoportok esetében (Hegedüs & Somogyi, 2015; KSH, 2015, 2016). Az előbbieket talán valóban megengedhetik maguknak ezt a „luxust”, a középső és alsó jövedelmi tízedek esetében azonban valószínű, hogy más megoldás híján választják ezt a lakásformát – és az igen komoly megterhelést jelent számukra.

A lakásbérlők számára pedig nem csak a bérlet költsége, de annak bizonytalansága is óriási nehézséget jelent. Az 1993. évi LXXVIII. törvény („Lakástörvény”) ugyanis rendkívül lazán szabályozza a piaci bérleteket, számos bizonytalanságot, lehetséges konfliktusforrást hagyva a szerződéses felekre (feltéve természetesen, hogy készül írásbeli bérleti szerződés). A lakásbérlők tehát átlagosan kevés időt töltenek egy bérletben, a bérbeadóval való esetleges nézeteltérés esetén pedig nem rendelkeznek megfelelő mediációs eszközökkel. A szektor egésze így gyakorlatilag önszabályozó módon működik – és az alkalmazott stratégiák nem is minden esetben teljesen legálisak. Pereskedésre pedig a legritkább esetben kerül sor: az esetek döntő többségében sem a bérlő, sem a bérbeadó nem engedhet meg magának egy éveket és óriási összegeket felemésztő eljárást (Hegedüs és mtsai., 2014).

Családok – otthon nélkül

Végezetül szót kell ejtenünk a családok védelmének leggyengébb pontjáról: az otthonukat elvesztő családok nem élveznek védelmet, a családjuktól szegénység miatt elszakított gyerekek esetében pedig a törvényhozó szemet huny a törvénytelenesség felett. Az elmúlt öt évben több mint 13 000 kilakoltatás történt Magyarországon. Nincsenek pontos adatok arról, hogy a kilakoltatások milyen arányban járnak azzal, hogy emberek hajléktalanná válnak, de sem az állam, sem az önkormányzatok döntő része nem biztosít megoldást vagy hosszú távú lakhatási alternatívát a kilakoltatottak számára.

A lakhatás elvesztése sokszor azzal is jár, hogy a gyerekeket elszakítják a családjuktól és intézményi nevelésbe kerülnek. Az Ombudsman jelentése szerint háromból egy intézményi nevelésbe került gyerek a család anyagi helyzete miatt szakadt el a szüleitől, annak ellenére, hogy ez a gyakorlat jogszerűtlen. Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról ugyanis kimondja, hogy „a gyermeket kizárólag anyagi okból fennálló veszélyeztetettség miatt nem szabad családjától elválasztani”. A lakhatás elvesztése anyagi körülmény, és nem szabadna, hogy azzal végződjön, hogy gyerekeket intézményi nevelésbe vesznek. Mivel a gyermekek hajléktalansága a gyermekvédelem alapvetéseibe ütközik, az elhelyezés nélküli kilakoltatások esetén, amennyiben a család nem tud biztos lakhatást szerezni, a gyermekvédelmi intézkedések azonnal megkezdődnek.

Ennek ellenére sincs olyan szabályozás, amely a gyermeket családot segítő kilakoltatás esetén. A családok átmeneti otthona nyújthatna megoldást ezekben az esetekben, de a hasonló intézményekben nincs megfelelő számú hely, így a család a kilakoltatás után sokszor nem tud együtt maradni.

Esettanulmány: az alapjogok gyakorlati érvényesülése

A következőkben olvasható esettanulmányt azzal a céllal közöljük, hogy érzékelhetőbbé váljon, hogy a mindenki számára hozzáférhető lakhatás hiánya, a lakhatásra fordítható állami támogatások kirekesztő és regresszív jellege milyen következményekkel jár a gyakorlatban, és hogyan érinti az elméletben mindenkire kiterjedő alapjogok védelmét és érvényesíthetőségét. Az írás az Utcáról Lakásba! Egyesület egyik ügyfeléről szól, akit az esettanulmányban Máriának nevezünk.¹

Mária egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található faluból származik, hagyományörző roma családban nőtt fel, 46 éves. Férjével 16 éves korában házasodott össze, ekkor Mária szüleinek a házában éltek. A településen nem volt munkalehetőség, így a házaspár Budapestre költözött albérletbe, amit viszont az alacsonyan fizető munkájukból nehezen tudtak fenntartani. Miután megszületett kislányuk, visszaköltöztek a faluba Mária szüleinek a házába. Az együttélés nem volt konfliktusmentes, elérhető munkalehetőség pedig továbbra sem volt.

A fiatal szülők ezért úgy döntöttek, hogy újra szerencsét próbálnak a fővárosban, ahova először ketten mentek. A kislányt a nagyszülők nevelték ebben az időszakban, a szülők pedig hétvégeként látogatták őket, és amennyi pénzt meg tudtak spórolni, annyit hazaküldtek a családnak. Takarítói állást találtak, amit feketén tudtak végezni, nem voltak bejelentve. Először albérletben laktak Budapesten, de az albérlet magas, havonta közel 100 000 forintos bérleti díja miatt egy barátjuk segítségével egy külvárosi erdőbe költöztek, ahol egy kis kunyhót építettek maguknak. Ebben a helyzetben esély sem volt arra, hogy a gyereket ők neveljék: féltek, ha kitudódik, hogy az erdőben laknak, elveszik tőlük a kislányukat.

Az új lakhatási megoldás lehetőséget teremtett számukra, hogy az egyikük fizetését minden hónapban hazaküldjék, ezzel fedezve a neveltetés költségeit. Három évig éltek így, amikor a hatóságok értesítették az ott lakókat, hogy le fogják bontani a kunyhókat, így Mária és férje az erdő másik részébe költöztek egy üres, romos épületbe, amelynek környékén nagyjából 50 másik család is élt.

Az erdőben töltött összesen 8 év alatt majdnem minden évben pályáztak önkormányzati bérlakásra – sikertelenül.

---

¹ Az esettanulmány az Utcáról Lakásba! Egyesület szociális munkás kollégája, Tóth Melinda segítségével készült.

A lehetetlen helyzetben állami vagy tisztán önkormányzati segítség nem érkezett. A pár az Utcáról Lakásba! Egyesület segítségével költözhetett végül önkormányzati bérlakásba, amely korábban üresen állt. A felújítás költségeihez Mária és férje is hozzájárultak 300 000 forinttal, megspórolt pénzükből. Miután biztonságos otthonba költöztek, az akkor már 16 éves lányuk is végre visszakerülhetett a szülőkhöz, azóta együtt él a család.

Az eset több ponton is rámutat a szociális háló hiányosságaira. Noha a „családok védelme” gyakori fordulat a formális politikai kommunikációban, Mária és családja a lakhatás terén semmilyen állami segítségre nem számíthatott. Az önkormányzati bérlakásrendszer hosszú várólistáin nem kerültek sorra, saját lakás megvásárlásáról, CSOK felvételéről nem is álmodhatnak. Jelenleg hivatalos jövedelmük 50 000 forint, ami Mária aktív korúak foglalkoztatást helyettesítő támogatásából és férje egészségkárosodottak támogatásából áll. Az adósságok, amiket felhalmoztak, a bejelentett munkavállalást is megnehezítik, hiszen amint hivatalosan a számlájukra érkezne pénz, annak nagy része automatikusan a hitelek visszafizetésére vonódna le.

Ebben a helyzetben is a legfájdalmasabb az az időszak volt, amíg a család a biztos lakhatás hiánya miatt szétszakadt.

A szociális szakmában dolgozók sok Máriához hasonló esettel találkoznak nap mint nap, amelyek alátámasztják, hogy a jogszabályi környezet és a szociális intézkedések nem biztosítják mindenki számára az emberhez méltó lakhatás feltételeit – nem tükrözik az Alaptörvény preambulumban megfogalmazott felelősséget „minden magyarért”.

Mária esete ritkának és kivételesnek tűnhet. Párjával évekig hajléktalanként élt, így úgy tűnhet, az esettanulmány egy kis és szélsőséges élethelyzetben lévő csoportra fókuszál. A jogszabályi környezet és a szociális háló azonban átfogóan kizáró és regresszív, a lakhatási támogatások az újraelosztás rendszerében kifejezetten a vagyonosabbak felé közvetítik a vagyontalanok jövedelmét. Mária esete tehát bizonyos értelemben valóban szélsőséges, a jelenlegi támogatási rendszer visszásságait nagyon élesen tükrözi – azonban ezek a visszásságok, ha enyhébben is, de Magyarország népességét, családjait jelentős részben érintik.

Összegzés helyett

Amint a bevezetésben említettük, nem vagyunk jogászok – számunkra láthatóbb és érthetőbb a jogszabályok megvalósulása és eredménye, mint annak precíz szövegezés vagy nemzetközi sztenderdeknek való megfelelése. A cím – „Felelősséggel minden magyarért” – az Alaptörvény preambulumban, mostani nevén a Nemzeti Hitvallásban olvasható. Szerepelnek még hasonló hangzatos gondolatok ebben a Hitvallásban: „Valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság”, „Valljuk az elesettek és a szegények megsegítésének kötelességét”, és így tovább. A Hitvallás maga pedig épp annyit tesz, mint az „államcélként” meghatározott jogok. Elvi szinten az állam törekvéseire utal, ám nem számonkérhető, kötelezettség vállalásával nem jár – tényleges szakpolitikai eszközök híján valódi tartalma nincs, csupán kommunikációs fogás.

De akkor melyek azok az elvek, amelyek mentén a törvényhozó szakpolitikát alkot? Erre a szakpolitikák tartalmának és megvalósulásának, megvalósíthatóságának áttekintésével kaphatunk választ. Amikor a kormány egy képviselője arról beszél, hogy „megvédjük a magyar családokat”, vagy épp azt olvassuk az Alaptörvény szövegében, hogy „az állam jogi védelemben részesíti az otthonot”, a tényleges intézkedések és segítségnyújtási formák vizsgálata mutatja meg, hogy melyek azok a családok, és melyek azok az otthonok, amelyek valóban érdemesnek ítéltetnek a védelemre.

Irodalom

- Alston, P. (2006). Reconceiving the UN human rights regime: Challenges confronting the new UN Human Rights Council. *Melbourne Journal of International Law*, 7(1), 185–224. <https://www.doi.org/10.2139/SSRN.907471>
- AB (Alkotmánybíróság) (2019). Az Alkotmánybíróság 19/2019. (VI. 18.) AB határozata. http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/%24FILE/19_2019%20AB%20hat%C3%A1rozat.pdf
- Czirfusz, M. (2020). Költségvetési kiadások és közpolitikai változások. In Gosztonyi Á. (szerk.), *Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2020* (pp. 5–12). Habitat for Humanity Magyarország.
- Drinóczi, T. (2012). *Gazdasági alkotmány az Alaptörvényben*. Pázmány Law Working Papers. <http://plwp.eu/docs/wp/2012/2012-33-Drinoczi.pdf>
- ENSZ-EJB (az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága) (2018). *Concluding observations on the sixth periodic report of Hungary*. <https://digitallibrary.un.org/record/1486786>
- ENSZ-EJT (az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa) (2014). *Report of the working group on arbitrary detention: Addendum: Mission to Hungary*. <https://www.refworld.org/pdfid/53ff163c4.pdf>
- ENSZ-EJT (2016a). *Compilation prepared by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights in accordance with paragraph 15 (b) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1 and paragraph 5 of the annex to Council resolution 16/21: Hungary*. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/044/74/PDF/G1604474.pdf?OpenElement>
- ENSZ-EJT (2016b). *Summary prepared by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights in accordance with paragraph 15 (c) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1 and paragraph 5 of the annex to Council resolution 16/21: Hungary*. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/029/98/PDF/G1602998.pdf?OpenElement>
- ENSZ-EJT (2016c). *National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21: Hungary*. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/025/37/PDF/G1602537.pdf?OpenElement>
- ENSZ-EJT (2016d). *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Hungary*. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/146/57/PDF/G1614657.pdf?OpenElement>
- ENSZ-FBH (Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatala) (2009). *The right to adequate housing*. Human Rights Fact Sheet No. 21 (Rev.1). https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf
- ENSZ-FBH (2013a). *Hungary must revoke worrying constitutional changes – Pillay*. <https://newsarchive.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=13464&LangID=E>
- ENSZ-FBH (2013b). *Hungary is entrenching the criminalization of homelessness: UN experts on poverty and housing*. <https://newsarchive.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=13206&LangID=E>
- Farkas, J., Hegedüs, J. & Székely, G. (2006). Lakáshelyzet, lakástámogatások 1999–2003. In Tóth I. Gy. (szerk.), *Társadalmi Riport 2006* (pp. 176–192). TÁRKI.
- Gábos, A. & Tóth, I. Gy. (2019). Gyermek helyzet a gazdasági válság idején és utána. *Esély*, 31(3), 5–25.
- Gábos, A., Kopasz, M. & Limani, D. (2020). Európai gyermekszegénység: A szülői háttér és a családpolitika szerepe a gazdasági válságot követő időszakban. In Kolosi T. & Tóth I. Gy. (szerk.), *Társadalmi Riport 2020* (pp. 309–331). TÁRKI.

- Hajdu, T. & Kertesi, G. (2021). *Statisztikai jelentés a gyermekegészség állapotáról Magyarországon a 21. század második évtizedében*. KRTK-KTI CERS-IE Műhelytanulmányok. <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2021/02/CERSIEWP202108-1.pdf>
- Hegedüs, J., Somogyi E. & Teller, N. (2018). Lakáspiac és lakásindikátorok. In Kolosi T. és Tóth I. Gy. (szerk.), *Társadalmi Riport 2018* (pp. 309–327). TÁRKI.
- Hegedüs, J. & Somogyi, E. (2018). A lakások megfizethetősége és a társadalmi egyenlőtlenségek – a KSH 2015-ös lakásfelvétele alapján. In *Miben élünk? A 2015. évi lakásfelmérés részletes eredményei* (pp. 6–25). Központi Statisztikai Hivatal.
- Hegedüs, J., Horváth, V & Tosics, N. (2014). Economic and legal conflicts between landlords and tenants in the Hungarian private rental sector. *International Journal of Housing Policy*, 14(2), 141–163.
- Hegedüs, J. & Horváth, V. (2013). *Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2012*. Habitat for Humanity.
- Juhász, G. (2015). Államcélok, paradigmaváltás és aktuálpolitikai alkotmányozás: A szociális jogok védelme az Alaptörvényben. *Esély*, 27(1), 3–31.
- Juhász, G. (2020). A családok és a generációk védelme a nemzetközi jogban és az Alaptörvényben. *Szociálpedagógia*, 15, 9–30.
- Kováts, B. (2015). Rezsitámogatás-csökkenés: Az új lakásfenntartási célú települési támogatások vizsgálata 31 önkormányzat példáján. *Esély*, 27(6), 29–60.
- KSH (é.n.). STADAT 2.3.1. A lakások összefoglaló adatai (2000–). https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_lak0001.html
- KSH (2015). *Miben élünk? A 2015. évi lakásfelmérés főbb eredményei*. Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH (2016). *Mikrocenzus 2016. 7. Lakáskörülmények*. Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH (2019). *Statisztikai Tükör: Magánlakásbérlet, bérleti díjak – a 2018. évi lakbérletfelmérés főbb eredményei*. Központi Statisztikai Hivatal.
- Lakatos, I. (2007). Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa – vágyak és realitások. *Fundamentum*, 11(1), 87–97.
- Landau, D. (2012). The reality of social rights enforcement. *Harvard International Law Journal*, 53(1), 190–247.
- Magyarország Alaptörvénye. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV>
- Misetics, B. (2019). Kevesebbet, kevesebbeknek: A lakásfenntartás önkormányzati szintű támogatása 2015 után. *Esély*, 31(1), 3–41.
- Róbert, P., Szabó, L. & Széll, K. (2020). A gyermekjólét aspektusai – Nemzetközi összehasonlítás egy iskolai kutatás alapján. In Kolosi T. & Tóth I. Gy. (szerk.), *Társadalmi Riport* (pp. 281–306). TÁRKI.
- Szikra, D. (2018a). Ideológia vagy pragmatizmus? Családpolitika az orbáni illiberális demokráciában. In Bozóki A. & Füzér K. (szerk.), *Lépték és ironia* (pp. 219–240). L'Harmattan – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Szikra, D. (2018b). Távolodás az európai szociális modelltől – a szegénység társadalmpolitikája. *Magyar Tudomány*, 179(6), 858–871.
- Téglási, A. (2019). A szociális biztonság alkotmányos védelme az Alaptörvény hatálybalépése előtt és után. *Acta Humana*, 7(2), 85–106.